

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ATHENS SCHOOL OF FINE ARTS
SCHOOL OF FINE ARTS
DEPARTMENT OF FINE ARTS

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
POSTGRADUATE STUDIES PROGRAM
VISUAL ARTS

Μεταπτυχιακή Εργασία

Τίτλος Εργασίας

«ΣΧΕΔΙΟ ΦΥΤΕΥΣΗΣ»

Όνομα Επώνυμο

ΝΑΤΑΣΑ ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΗ - ΜΠΙΖΑ

Επιβλέπων Καθηγητής

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ

Αθήνα, Ιούλιος 2014

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. ΦΑΙΗ ΖΗΚΑ
2. ΕΛΠΙΔΑ ΡΙΚΟΥ
3. ΖΑΦΟΣ ΞΑΓΟΡΑΡΗΣ

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

«Δηλώνω ότι είμαι η αποκλειστική δημιουργός της πρωτότυπης εργασίας, νόμιμη κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της και ότι έχω το δικαίωμα, να παραχωρήσω τα δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα άδεια.

Βεβαιώνω, ότι το σύνολο του τεκμηρίου που καταθέτω αποτελεί γνήσιο έργο παραχθέν από εμένα και δεν παραβιάζει τα δικαιώματα άλλου δημιουργού με οποιονδήποτε τρόπο.

Το τεκμήριο που καταθέτω είναι το τελικό εγκεκριμένο έργο από την εξεταστική επιτροπή, δεν προκύπτει από λογοκλοπή ή νοθευμένη έρευνα, δεν προσβάλλει πνευματικά δικαιώματα άλλων δημιουργών και δεν παραβιάζει προσωπικά δεδομένα.

Ως κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της εργασίας αυτής, παραχωρώ στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών το μη-αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης και διάθεσης της ψηφιακής μορφής της εργασίας μου, εντός και εκτός του δικτύου, μέσω του Ιδρυματικού Αποθετηρίου «Art-IA», με την προϋπόθεση ότι διατίθεται με μία από τις άδειες που έχω επιλέξει κατά την αυτό-απόθεση. Η εν λόγω παραχώρηση δεν συγκρούεται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τρίτων ή με παραχωρηθέντα ήδη από εμένα σε τρίτους σχετικά δικαιώματά μου. Η βιβλιοθήκη δεν ασκεί κανενός είδους επιμέλεια στο περιεχόμενο της εργασίας μου και αναλαμβάνω πλήρως την ευθύνη του περιεχομένου της.

Η έγκριση της παρούσας εργασίας δεν υποδηλώνει απαραίτητως την αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.

Ευχαριστίες

Σε αυτούς που στέκονται πάντα δίπλα μου,
στις όποιες επιλογές μου.

Νατάσα Μπιζιά, 2014

Περίληψη

Η παρούσα θεωρητική διπλωματική εργασία αποτελεί μια προσπάθεια θεωρητικής προσέγγισης, έρευνας και μελέτης κάποιων εννοιών που πραγματεύεται το εικαστικό μου έργο. Σκοπός της είναι να ψηλαφήσει τα ερωτήματα και τους προβληματισμούς που θέτει το έργο αυτό.

Πραγματεύεται τα ζητήματα της πρόσληψης και της σημασίας του κήπου στις εικαστικές τέχνες καθώς και την έννοια και την κατασκευή της ταυτότητας μέσα από τα μνημεία. Το ταξίδι περνάει μέσα από τον κήπο του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας, ο οποίος συνδυάζει, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, τις παραπάνω φαινομενικά ασύνδετες έννοιες.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα του ορισμού του κήπου μέσα από τις προσεγγίσεις διάφορων μελετητών. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η σημασία και οι τρόποι πρόσληψης του κήπου ενώ τονίζεται μια στροφή που παρατηρείται στους κήπους, οι οποίοι αναδεικνύονται ως πεδία διερεύνησης μιας πληθώρας ζητημάτων. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην αξία και την ταυτότητα των φυτών, προσφέροντας μια γέφυρα προς το ζήτημα της κατασκευής της ταυτότητας και αποτελώντας μια έμμεση αναφορά στην παρέμβαση στον κήπο της Αρχαίας Αγοράς. Το τέταρτο κεφάλαιο μελετά την κατασκευή της ταυτότητας εστιάζοντας στη συμβολή των μνημείων. Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει την περίπτωση του κήπου του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, τονίζοντας ότι στην περίπτωση αυτή έχουμε μια ετεροτοπία μέσα στην ετεροτοπία, ένα μνημείο μέσα στο μνημείο. Το έκτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα της παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση και τα μνημεία. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με μια σύντομη παρουσίαση της παρέμβασης μου στον κήπο της Αρχαίας Αγοράς.

Λέξεις Κλειδιά: Νατάσα Μπιζά, Σχέδιο φύτευσης, αρχαία Αγορά, κήπος, Εθνική ταυτότητα, φύτευση, έρευνα αρχείου, παρέμβαση.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	6
Η έννοια του κήπου	7
Οι κήποι στον χρόνο, καλλιεργώντας τους κήπους των πολιτισμών μας	10
Η ταυτότητα και η αξία των φυτών	14
Τα μνημεία και η κατασκευή της ταυτότητας	17
Ο κήπος ως μνημείο	21
Περί παρεμβάσεων	25
Ο κήπος ως παρέμβαση και παράβαση - το έργο	27

«το πλοίο είναι ένα κομμάτι χώρου που επιπλέει, ένας τόπος άτοπος, που ζει μόνος του, που είναι κλεισμένος στον εαυτό του και που έχει συγχρόνως παραδοθεί στο άπειρο της θάλασσας και που [...] πηγαίνει μέχρι τις αποικίες αναζητώντας ο,τι πολυτιμότερο έχουν στους κήπους τους, [...] το πλοίο ήταν για τον πολιτισμό μας [...] η μεγαλύτερη δεξάμενη φαντασίας»

[Foucault M., *Περί αλλοτινών χώρων* (1967), *Ετεροτοπίες*, Θεσσαλονίκη 2007]

Τα δυο τελευταία χρόνια της ζωής μου, ο χρόνος μου μοιράστηκε ανάμεσα σε πλοία και στεριές. Τα συχνά ταξίδια με πλοίο, οι ατέλειωτες ώρες στη θάλασσα, τα κύματα, οι ήχοι και τα τριξίματα· καταστάσεις, κουραστικές και ανούσιες μετατράπηκαν σύντομα σε ερεθίσματα. Αναζητώντας μια αφηγηματική, εσωτερική δομή για τα φαινομενικά ασύνδετα μεταξύ τους έργα που περιλαμβάνονται στην πτυχιακή μου εργασία τράβηξε την προσοχή μου το παραπάνω απόσπασμα από τις *Ετεροτοπίες* του Foucault. Το πλοίο, λοιπόν, έδωσε τη λύση στον προβληματισμό μου. Κατά το φιλόσοφο, το πλοίο είναι ένας χώρος, ένας τόπος άτοπος που επιπλέει στο άπειρο της θάλασσας. Είναι ένας ξεχωριστός και ιδιαίτερος κόσμος κλεισμένος στον εαυτό του, ένας κόσμος που η απρόβλεπτη κίνηση της θάλασσας τον καθιστά μεταβλητό. Οι συχνά έντονοι κυματισμοί προκαλούν συνεχείς κρούσεις εύθραυστων γυάλινων αντικειμένων δημιουργώντας μια υπονόμευση των ισορροπιών με αποτέλεσμα να αιωρείται στο χώρο μια ανοίκεια κατάσταση. Το πλοίο, κατά τον Foucault, μεταφέροντας τον κόσμο του, ταξιδεύοντας, φτάνει στις αποικίες για να πάρει από τους κήπους τους ότι πολυτιμότερο διαθέτουν.

Εισαγωγή

Η παρούσα θεωρητική διπλωματική εργασία αποτελεί μια προσπάθεια θεωρητικής προσέγγισης, έρευνας και μελέτης κάποιων εννοιών που πραγματεύεται το εικαστικό μου έργο. Σκοπός της είναι να ψηλαφήσει τα ερωτήματα και τους προβληματισμούς που θέτει το έργο αυτό.

Πραγματεύεται τα ζητήματα της πρόσληψης και της σημασίας του κήπου στις εικαστικές τέχνες καθώς και την έννοια και την κατασκευή της ταυτότητας μέσα από τα μνημεία. Το ταξίδι περνάει μέσα από τον κήπο του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας, ο οποίος συνδυάζει, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, τις παραπάνω φαινομενικά ασύνδετες έννοιες.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα του ορισμού του κήπου μέσα από τις προσεγγίσεις διάφορων μελετητών. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η σημασία και οι τρόποι πρόσληψης του κήπου ενώ τονίζεται μια στροφή που παρατηρείται στους κήπους, οι οποίοι αναδεικνύονται ως πεδία διερεύνησης μιας πληθώρας ζητημάτων. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην αξία και την ταυτότητα των φυτών, προσφέροντας μια γέφυρα προς το ζήτημα της κατασκευής της ταυτότητας και αποτελώντας μια έμμεση αναφορά στην παρέμβαση στον κήπο της Αρχαίας Αγοράς. Το τέταρτο κεφάλαιο μελετά την κατασκευή της ταυτότητας εστιάζοντας στη συμβολή των μνημείων. Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει την περίπτωση του κήπου του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, τονίζοντας ότι στην περίπτωση αυτή έχουμε μια ετεροτοπία μέσα στην ετεροτοπία, ένα μνημείο μέσα στο μνημείο. Το έκτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα της παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση και τα μνημεία. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με μια σύντομη παρουσίαση της παρέμβασης μου στον κήπο της Αρχαίας Αγοράς.

Η έννοια του κήπου

Εκινώντας μια εργασία που πραγματεύεται ζητήματα σχετικά με τον κήπο στις εικαστικές τέχνες απαραίτητη προϋπόθεση είναι να δοθεί ένα είδος ορισμού ή έστω να γίνει μια «χαρτογράφηση» της έννοιας του κήπου.¹ Ο κήπος αποτελεί ένα τόπο που μπορεί να θεωρηθεί ως μεταίχμιο ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο, το ατομικό και το συλλογικό, το εγώ και το εμείς, ο οποίος έχει αποκτήσει πολλαπλή σημασία και αξία για την ανθρώπινη ζωή από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλοί μελετητές, φιλόσοφοι, εικαστικοί κ.α. έχουν ασχοληθεί και διατυπώσει διάφορες απόψεις σχετικά με τον κήπο. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι με την ευρύτερη έννοια του ο όρος αποτελεί μια προσπάθεια από μέρους του ανθρώπου να οικειοποιηθεί τη φύση, συνδυάζοντας το φιλοσοφικό στοχασμό και τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.²

Ο Foucault μιλά για τη μετά το μοντέρνο εποχή με όρους χώρου. Ορισμένοι χώροι διαθέτουν κατά τον φιλόσοφο, μια παράδοξη ιδιότητα να συνδέονται με όλες τις άλλες θέσεις, αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε να αναιρούν, να εξουδετερώνουν ή να αντιστρέφουν το σύνολο των σχέσεων τις οποίες τυγχάνει να καθορίζουν, να καθρεφτίζουν ή να αντανakλούν. Οι χώροι αυτοί διαιρούνται στις ουτοπίες και τις

¹Ο Wittgenstein αμφισβητεί τη δυνατότητα ορισμού μιας λέξης, βάσει προσδιορισμού ενός κοινού χαρακτηριστικού που θα είχαν όλα τα διαφορετικά είδη που πρεσβεύει. Για να σκιαγραφήσει την επιχειρηματολογία του φέρνει ως παράδειγμα τον όρο “παιχνίδι” (σκάκι, χαρτιά, μπάλα, αγώνες κλπ.). Ο Wittgenstein μας παροτρύνει να εγκαταλείψουμε αυτή την αναζήτηση, να γιαιτρευτούμε από τη φιλοσοφική ασθένεια της «επιθυμίας της γενικότητας» και να αρκεστούμε στην ανάδειξη συγγενικών στοιχείων, τα οποία συστήνουν «ένα πολύπλοκο διχτυωτό από ομοιότητες που μπαίνουν η μια στα όρια της άλλης και διασταυρώνονται», τις οποίες ονομάζει «οικογενειακές ομοιότητες». Ως κριτήριο για τον σχηματισμό μιας έννοιας, οι οικογενειακές ομοιότητες παρέχουν έναν χαλαρό τρόπο ομαδοποίησης, ο οποίος στηρίζεται σε παρατηρήσιμες ομοιότητες, αλλά όχι σε κάτι το κοινό για όλα τα μέλη του είδους. Επιτρέπει επομένως και πολλές διαφορές ανάμεσα στα μέλη της ίδιας κατηγορίας. Αυτό δεν σημαίνει τόσο ότι δεν μπορούμε να δώσουμε ορισμό μιας έννοιας, όσο ότι ο ορισμός δεν θα στηρίζεται σε κάτι το κοινό που πρέπει να έχουν όλα τα παιχνίδια, αλλά στην μάλλον πολύπλοκη αποσαφήνιση και χαρτογράφηση της έννοιας; Wittgenstein 1977, 58-62 (παράγραφοι 66-75).

² Ζήκα 2012, 410.

ετεροτοπίες.³ Έτσι τοποθετεί τον κήπο στην κατηγορία των ετεροτοπιών. Ο κήπος προσφέρει ένα εναλλακτικό αλλά πραγματικό περιβάλλον, έναν άλλο κόσμο μέσα στο δικό μας κόσμο. Έχει τη δυνατότητα να αντιπαραθέτει σε έναν πραγματικό τόπο πολλούς χώρους, πολλές θέσεις οι οποίες από μόνες τους είναι ασύμβατες. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τους παραδοσιακούς περσικούς κήπους, ο φιλόσοφος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «ο κήπος είναι το πιο μικρό κομμάτι του κόσμου και επιπλέον είναι ολόκληρος ο κόσμος», τονίζοντας ότι οι κήποι παρέχουν τη δυνατότητα συνύπαρξης ποικίλων «άλλων τόπων», διαμορφώνοντας έτσι μια μικρογραφία του σύμπαντος.⁴

Οι κήποι είναι κατασκευασμένα από τον άνθρωπο φυσικά περιβάλλοντα-τόποι. Μια σειρά από φυσικά στοιχεία, (λουλούδια, πέτρες, κλπ) οργανώνονται με βάση τις αισθητικές απαιτήσεις κάθε εποχής και κάθε πολιτισμού στήνοντας ένα ενδιάμεσο περιβάλλον που στέκεται μεταξύ της άγριας φύσης και του οικοδομήματος. Αυτό λοιπόν που έχει σημασία για την κατανόησή τους είναι όχι το ερώτημα τί είναι κήπος αλλά τί προσφέρει στον άνθρωπο, και σε αυτό επικεντρώνει τη προσέγγισή του ο μελετητής των κήπων Cooper⁵.

Οι κήποι είναι ο δρόμος για το ευ ζην υποστηρίζει ο συγγραφέας⁶, όσοι επιλέγουν να ασχοληθούν με αυτούς ανταμείβονται με ένα είδος θεοφάνειας, «σε ένα ιδανικό ζωής που τα αντίθετα συμφιλιώνονται»⁷. Η σχέση με τους κήπους χτίζεται σε δύο επίπεδα, τόσο εξ' αποστάσεως, δια της αισθητικής θέασης και απόλαυσης όσο και δια της ενσώματης εμπλοκής με τον κόσμο τους, η Ζήκα συνοψίζει χαρακτηριστικά «στον κήπο δεν ισχύει μόνο το οράν αλλά και το πράττειν, όχι μόνο το μάτι αλλά και το χέρι».⁸

Η κηπουρική και οι λοιπές ενέργειες που αφορούν την καλλιέργεια και τον καλλωπισμό του κήπου, όπως και οι δραστηριότητες που τελούνται μέσα σε αυτόν,

³ Foucault 2007, 46-49.

⁴ ό.π., Τρίτη αρχή.

⁵ Cooper 2006, 21. Ζήκα 2007, 100.

⁶ Cooper 2006, 90.

⁷ ό.π.

⁸ ό.π.

περίπατοι, αθλοπαιδιές κ.τ.λ. φέρνουν τον άνθρωπο πιο κοντά στην αριστοτελική έννοια της ευδαιμονίας θεωρεί ο Cooper. Η διαχείριση ενός κήπου, η φροντίδα, η ενασχόληση με τη φύση, δεν εξαντλείται μόνο στην απόλαυση και τη ψυχική ανάταση που προσφέρει σε προσωπικό επίπεδο, αλλά ανοίγει ένα τρόπο κοινωνίας με τον συνάνθρωπο και προχωρά ακόμη πιο πέρα σε μια κοινωνία που επεκτείνεται στο θείο, στη σφαίρα του υπερβατικού.⁹ Ο κήπος είναι ο τόπος της συμφιλίωσης με τον άλλο, τον εαυτό ακόμη και το θάνατο. Γιατί γι αυτόν το εφήμερο, η αποτυχία, η εγκατάλειψη, η φθορά είναι κύκλοι που έρχονται και παρέρχονται δίνοντας κάθε φορά νέα άνθη. Για τον Cooper και τη Ζήκα η αυταξία του κήπου εδραιώνεται σε κάτι απ' αυτό που καλείται το νόημα της ζωής.

Οι παραπάνω απόψεις δεν γίνονται δεκτές χωρίς αντιρρήσεις. Η Ζήκα παραθέτει τον αντίλογο μελετητών οι οποίοι είδαν την κατασκευή κήπων ως μια ακόμη «εγωιστική, βίαιη, δεσποτική, ακόμη και παραπλανητική παρέμβαση του ανθρώπου στη φύση»¹⁰ η οποία αποτελεί προέκταση της ατομιστικής και υλιστικής στάσης των καπιταλιστικών κοινωνιών. Περιβαλλοντολόγοι προτάσσουν μια ηθική υπέρ της άγριας και αδιαμεσολάβητης φύσης, κατακρίνοντας στους κήπους της κυριαρχίας και εξαπάτησης που βρίσκονται «προσηλωμένοι στην κτητικότητα και απομακρύνουν από τα ιδεώδη ενός κοινού ή κοινοτικού βίου»¹¹.

Θεϊκοί ή ανθρώπινοι, οι κήποι είναι συνδεδεμένοι με την ιδεολογία των πολιτισμών που τους καλλιεργούν.

⁹ Ζήκα 2007, 101.

¹⁰ό.π., 100-101.

¹¹ ό.π.

Οι κήποι στον χρόνο, καλλιεργώντας τους κήπους των πολιτισμών μας

Η σημασία του κήπου έγινε κατανοητή ήδη από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία ως ένας εναλλακτικός τρόπος φιλοσοφικής άσκησης. Ο Επίκουρος ίδρυσε τον Κήπο στην Αθήνα του 3^{ου} αιώνα ως μια προσπάθεια να ασκηθεί η φιλοσοφία ως φυσικός τρόπος ζωής παρά ως διανοητική ικανότητα.¹² Σημείο τομής για την κατανόηση του κήπου αποτέλεσε ο ιδιαίτερος συμβολισμός που απέκτησε για το δυτικό κόσμο το αρκαδικό τοπίο. Το αρκαδικό τοπίο μέσα από την αμφισημία της αναφοράς σε έναν επίγειο παράδεισο ή στο υπερπέραν, σε μια ειδυλλιακή ουτοπία αλλά και στην αναχαίτισή της, δημιούργησε μια νέα πρόσληψη του τοπίου, της φύσης και κατ' επέκταση του κήπου.¹³

Σύμφωνα με την Ζήκα, οι κήποι αποτελούν τόπους με πολλές «υπερκείμενες σημασίες». Ως παραδείγματα θέτει τα μεσαιωνικά μοναστικά περιστύλια καθώς και τους γιαπωνέζικους και αγγλικούς κήπους τονίζοντας ότι η διαμόρφωση ενός κήπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με μια ευρύτερη φιλοσοφική θεώρηση.¹⁴ Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται η εξέχουσα σημασία της φιλοσοφικής θεώρησης στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την κατανόηση ενός κήπου.

Ήδη από το 16^ο και 17^ο αιώνα στην ταραχώδη ιστορία της Αγγλίας συντελέστηκε μια έντονη διαμάχη στον επιστημονικό κόσμο, η οποία οδήγησε σε μια αμφισβήτηση και σε ένα αναπροσδιορισμό της φύσης.¹⁵ Ο Hobbes στον *Λεβιάθαν* (1651) αντιμετώπισε τη φύση ως ανοίκεια και εχθρική μέσα στην οποία η ζωή του ανθρώπου είναι άσχημη, μοναχική σκληρή και μικρή. Για να διαχειριστεί, λοιπόν, ο άνθρωπος αυτή τη δυσμενή κατάσταση επεμβαίνει στη φύση είτε με την οργανωμένη

¹² Ζήκα 2012, 411.

¹³ Ζήκα 2011, 78-85

¹⁴ Ζήκα 2012, 412-417.

¹⁵ Ζήκα 2005, 72.

καλλιέργεια είτε με την κηπουρική. Έτσι, οι κήποι του 17^{ου} αιώνα χαρακτηρίζονται από την επιβολή μιας ορθολογικής τάξης, βασισμένης σε αισθητικά κριτήρια γεωμετρίας και συμμετρίας, η οποία αποσκοπεί να δαμάσει τη φυσική αταξία.

Όπως τονίζει η Ζήκα, ο ποιητής Andrew Marvell, που έζησε τον 17ο αιώνα (1621-1678), σε μια σειρά ποιημάτων του σχετικά με το θέμα του θεριστή (*Thetower*) καταγγέλλει τις τεχνητές παρεμβάσεις στη φύση ως σαφώς υποδεέστερες της αμεσολάβητης φύσης. Ο κήπος του Marvell είναι εγκόσμιος και χειροπιαστός χωρίς να παύει να είναι «ένας τόπος του άλλου». Είναι ένα φυσικό περιβάλλον που δεν κατασκευάζεται, αλλά ανακαλύπτεται. Αποτελεί ένα προσωρινό καταφύγιο για χαλάρωση και ανάπαυση. Το πράσινο της φύσης εξαλείφει τις εμπειρίες και τις κατασκευές του ανθρώπου και του δίνει τη ώθηση να ανακτήσει τις δυνάμεις του πριν βγει ξανά για να αγωνιστεί στον στίβο της ζωής.¹⁶ Πρόκειται για ένα κήπο φυσικό και υπαρκτό, ένα πλούσιο, ήμερο, ακατάστατο φυσικό περιβάλλον, πρόδρομος της «αθώας φύσης» του Rousseau (1712-78), αλλά και του Ρομαντικού κήπου που ευνόησε μιαν έστω και τεχνητά άτακτη βλάστηση. Προσφέρει στον άνθρωπο τον χώρο ώστε να βιώσει καταστάσεις ανάπαυσης, μοναξιάς, ανασυγκρότησης. Ένας χώρος ατομικός, ιδιωτικός, προστατευμένος, μακριά από τη φασαρία του πλήθους, αλλά κι από τα πάθη του έρωτα. Ο Marvell αντιπαραθέτει τη μεστή ατομική πληρότητα του κήπου στην κοινωνία σε δυο της εκφάνσεις: τον πιο ιδιωτικό έρωτα και τον ενεργό δημόσιο βίο.¹⁷

Ακόμα ένα σημείο αναφοράς αποτέλεσε η εξέλιξη του αγγλικού κήπου κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα με τη διαμόρφωση δυο διακριτών τάσεων. Η πρώτη τάση αντιμετωπίζει τον κήπο ως μια μικρογραφία του φυσικού κόσμου. Υποστηρίζει ότι η τέχνη του κήπου είναι σε θέση να «τελειοποιήσει τη φύση» και να αναπαραστήσει σε «συμπυκνωμένη εκδοχή» τις εξιδανικευμένες μορφές της. Στην ουσία χρησιμεύει ως «σχολή ενός ηθικού οράματος», συμβάλλοντας στην καλλιέργεια του πνεύματος και της ψυχής. Ο βασικός και τελικός στόχος του κήπου είναι η διάπλαση του ανθρώπινου χαρακτήρα και ήθους.¹⁸ Η δεύτερη τάση συνιστούσε ένα συνδυασμό της αισθητικής απόλαυσης με τη χρησιμότητα και την ωφέλεια. Οι βασικότεροι εκφραστές της ανήκαν

¹⁶ ό.π.

¹⁷ ό.π., 73.

¹⁸ Ζήκα 2012, 415.

στη νέα τάξη γαιοκτημόνων και επιχειρηματιών.¹⁹ Επηρεασμένη από την Γαλλική τοπιογραφία, η οποία αντιδρούσε στον Γαλλικό ορθολογισμό και απολυταρχισμό του 17^{ου} και τους αντίστοιχους κήπους τύπου Βερσαλλιών, αποτέλεσε μια θεώρηση στηριγμένη στην απεικόνιση της αρμονίας και της τάξης του σύμπαντος.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο αγγλικός κήπος του 18^{ου} αιώνα έγινε πεδίο διαμάχης διαφορετικών πολιτικών και φιλοσοφικών θεωρήσεων. Η νεόπλουτη τάξη αναπτύσσοντας μια παράδοξη σχέση με τη γαλλική τοπιογραφία του 17^{ου} αιώνα (Nicolas Poussin, Claude Lorrain), δημιούργησε τεράστιων διαστάσεων κήπους αναδεικνύοντας τις έννοιες της απόλαυσης και της ωφέλειας.

Καθοριστική ήταν η συμβολή του φιλοσόφου Immanuel Kant, ο οποίος τοποθέτησε την «αρχιτεκτονική των κήπων» στις καθαρά εικαστικές τέχνες, ως τέχνη «της ωραίας διάταξης των προϊόντων της φύσης», και την ζωγραφική «ως τέχνη της ωραίας περιγραφής της φύσης».²⁰ Η προσέγγιση αυτή έρχεται σε αντιπαράθεση με τη δεύτερη τάση που χαρακτήριζε την θεώρηση για τους αγγλικούς κήπους. Πρόκειται στην ουσία για την αποσύνδεση της απόλαυσης του ωραίου από την πρακτική και ηθική χρησιμότητα, αναδεικνύοντας την αισθητική ως αυτόνομο φιλοσοφικό κλάδο, σε πλήρη ανεξαρτησία από την ηθική. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Kant ανάγει την αρχιτεκτονική του κήπου στη στάθμη της καλής τέχνης, ενώ παράλληλα το «ακανόνιστο» και το picturesque ύφος που χαρακτήριζε τον αγγλικό κήπο στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, πρότυπο της «ελεύθερης ομορφιάς».²¹

Η εξέλιξη προκάλεσε, ωστόσο, και μια σχετική αμφισβήτηση προερχόμενη από διαφορετικές πλευρές. Για τον Hegel η κηπουρική ήταν μια «ατελής τέχνη» υπό το πρίσμα της πορείας του πνεύματος προς την ολοκλήρωση του, επειδή «λασπώνεται» από την επαφή με τη φύση. Από την πλευρά της οικολογικής άποψης θεωρήθηκε ότι η ανθρώπινη παρέμβαση στην ουσία αποτέλεσε σπίλωση της καθαρότητας της φύσης.²²

Τα τελευταία χρόνια διακρίνεται μια έντονη στροφή προς τους κήπους, η οποία πλέον φροντίζει να συνδυάσει το φιλοσοφικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον,

¹⁹ ό.π., 416.

²⁰ό.π., 417.

²¹ό.π., 418.

²²ό.π.

δεχόμενη επιρροές από δυο κατευθύνσεις.²³ Η μια κατεύθυνση έχει να κάνει με τους κήπους μεγάλων διαστάσεων και στηρίζεται στο φιλοσοφικό υπόβαθρο της παγκόσμιας κατάστασης στα τέλη του 20^{ου} και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, με έντονους προβληματισμούς σχετικά με την πολυπολιτισμικότητα και τη μετανάστευση. Η δεύτερη κατεύθυνση έχει να κάνει με τους προβληματισμούς που θέτει η αυξανόμενη αστικοποίηση, η ρύπανση του περιβάλλοντος και η απομάκρυνση από τις πηγές παραγωγής τροφής. Ο κήπος στα πλαίσια του νέου κλάδου περιβαλλοντικής ηθικής ανασύρεται ξανά ως ενεργή ετεροτοπία, ως πεδίο αναζήτησης ενός καλύτερου τρόπου ζωής και μιας διαδραστικής σχέσης με το περιβάλλον.²⁴

Θα μπορούσαμε συμπερασματικά να πούμε ότι τα όρια ενός κήπου, που συμβατικά διαχωρίζεται από τον υπόλοιπο κόσμο μέσω κάποιου τοίχου ή φράχτη, αποτέλεσαν πρόσφορο πεδίο για πειραματισμό και διερεύνηση απόψεων και θέσεων όσο αφορά τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και το σύμπαν, τη διάκριση μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου, τη ζωή και το θάνατο, την έννοια της ταυτότητας, του εγκλωβισμού, του ελέγχου, του θεσμού, του παροδικού κ.α. Άλλωστε το περιεχόμενο ενός κήπου είναι κατά κύριο λόγο οργανικό, ζωντανό και φθαρτό. Μέσα στο προστατευμένο περιβάλλον ενός τέτοιου μικρόκοσμου, δημιουργούνται οι συνθήκες για την προώθηση της *καλλιέργειας* με τη διττή σημασία του όρου, της γης και του πνεύματος. Έτσι λοιπόν ο κήπος αποκτά διττό ρόλο καθώς αποτελεί πεδίο άσκησης της τέχνης και κατάκτησης του «ευ ζην».²⁵ Εκτός από αυτό το πρώτο επίπεδο αναπαράστασης της φύσης, υπάρχει κι ένα δεύτερο επίπεδο καλλιτεχνικής αναπαράστασης, όπου το έργο δεν είναι ο ‘φυσικός’ κήπος, αλλά ο ‘τεχνητός’, η αναπαράσταση του πρώτου σε μίαν άλλη καλλιτεχνική έκφανση.

²³ό.π.

²⁴ό.π.

²⁵ό.π., 410.

Η ταυτότητα και η αξία των φυτών

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο άνθρωπος ήδη από την προϊστορική περίοδο μέχρι και σήμερα έχει αποκτήσει μια ιδιαίτερη σχέση με τη φύση, η οποία αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και ζωής για το ανθρώπινο είδος. Σταδιακά η Βοτανική άρχισε να καθορίζει το πολιτιστικό τοπίο. Η αυτοφυής βλάστηση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος ενός ιστορικού τοπίου. Τα δέντρα, οι θάμνοι, τα λουλούδια παρεμβαίνουν στο τοπίο προσδίδοντας του μια ιδιαίτερη αισθητική αξία με τα εντυπωσιακά κάποιες φορές χρώματα τους, τα φυλλώματα, τα σχήματα και τις ευωδίες τους. Η χλωρίδα λοιπόν που προσφέρει μια αισθητική απόλαυση έχει προσαρμοστεί στις περιβαλλοντικές συνθήκες και λειτουργεί ως σημείο μνήμης και αναφοράς άρρηκτα συνδεδεμένης με το τοπίο.²⁶

Ήδη από την αρχαιότητα τα φυτά υμνούνται ως αισθητικές αξίες του περιβάλλοντος και του δραματικού τόπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έργο του Σοφοκλή «Οιδίπους επί Κολωνό» (401 π.Χ.), στο οποίο συνδέεται η περιοχή με τη φύση και τη βλάστηση.²⁷ Πιο συγκεκριμένα στη σκηνή κατά την οποία ο τυφλός Οιδίποδας εισέρχεται στην Αθήνα, η κόρη του Αντιγόνη, που τον συνοδεύει, του περιγράφει τα φυτά που υπήρχαν στον περιβάλλοντα χώρο. Έτσι, ο τραγικός ήρωας παρόλο που δεν μπορεί να αντικρύσει με τα μάτια του το τοπίο, έχει τη δυνατότητα μέσω του λόγου να «δει» τη φύση. Βλέπει στην ουσία μέσα από τα μάτια του Άλλου.²⁸ Τα λόγια της Αντιγόνης «Μα αυτός ο χώρος είναι ιερός, το νιώθεις, καθώς είναι γεμάτος δάφνες, ελιές κι αμπέλια», μας δείχνει ότι κάποια φυτά είχαν ταυτιστεί με την ιερότητα ενός χώρου. Δηλαδή, εκτός από άλλα στοιχεία που έπρεπε να διαθέτει ένας χώρος για να είναι ιερός, σημαντική προϋπόθεση ήταν να έχει κάποια φυτά. Έτσι, τα φυτά απέκτησαν ιδιαίτερους συμβολισμούς και κατά την αρχαιότητα ήταν φορείς πραγματικών στοιχείων στο μύθο της αρχαϊκής γης. Τα φυτά, λοιπόν, αποτελούν

²⁶ Ριζοπούλου 2004, 48.

²⁷ ό.π.

²⁸ ό.π., 49.

αισθητικές αξίες του περιβάλλοντος με πολλαπλή σημασία καθώς σηματοδοτούν, σημαίνουν και συμβολίζουν. Ο συμβολισμός που αποκτούν σχετίζεται με διάφορα στοιχεία και χαρακτηριστικά τους, όπως η εποχικότητα, το χρώμα, το σχήμα του άνθους και του φυλλώματος, τον καρπό, την ευωδία, την ποιότητα του ξύλου, τους σπόρους, την αντοχή σε περιβαλλοντικές συνθήκες κ.α.²⁹ Τα φυτά αποτέλεσαν αντικείμενα θαυμασμού, θεωρήθηκαν ιερά και υμνήθηκαν σε μεγάλο βαθμό.

Η ζωή του ανθρώπου μέσα σε ένα ασφυκτικό αστικό περιβάλλον είχε σαν αποτέλεσμα να συντελεστεί σιγά-σιγά η απομάκρυνση του από τη φύση. Το σύγχρονο αστικό περιβάλλον της Αθήνας περιλαμβάνει ακόμα μνημεία και τόπους που αποτέλεσαν έμπνευση κατά την αρχαιότητα για να υμνηθεί η φύση και τα φυτά. Παράδειγμα αποτελεί ο Κολωνός και το ιστορικό κέντρο της Αθήνας στο οποίο δεσπόζει η Αρχαία Αγορά. Ο σύγχρονος άνθρωπος περιδιαβαίνοντας αυτά τα μνημεία και αυτούς τους τόπους φαντάζεται, συγκρίνει και «αντικρίζει» τα επιτεύγματα των αρχαιότερων γενεών και αντιλαμβάνεται την έννοια της συνέχειας μέσα από τη μεταφορική και κυριολεκτική σημασία της ρίζας.³⁰ Κατά τον ίδιο τρόπο που ο Οιδίποδας «είδε» το αττικό τοπίο μέσα από τα μάτια ενός Άλλου (Αντιγόνη), έτσι και ο σημερινός άνθρωπος «βλέπει» το παρελθόν όχι μέσα από τα δικά του μάτια αλλά από τα μάτια ενός Άλλου (μνημεία). Κατά τον Deleuze, το ριζωμα αποτελεί ένα είδος μοντέλου που αναφέρεται στην πολλαπλότητα των συνδέσεων, αποκεντρωμένο και πλουραλιστικό. Χαρακτηρίζεται από μια ριζική ανοιχτότητα, σε ένα έξω. Έχει τέσσερα χαρακτηριστικά: τη σύνδεση, τη πολλαπλότητα, την ετερογένεια και την ρήξη. Το ριζωμα είναι ένα μοντέλο που απορρίπτει δυαδικούς διαχωρισμούς και ιεραρχίες. Πρόκειται για μια εναλλακτική, μη εξουσιαστική “εικόνα” της σκέψης, βασισμένη στη μεταφορά του χόρτου, το οποίο μεγαλώνει τυχαία και αδιόρατα, σε αντίθεση με την ομαλή ανάπτυξη του δεντρώδους συστήματος. Ο σκοπός του ριζώματος είναι να επιτρέψει στη σκέψη «να αποτινάξει το μοντέλο της, να κάνει το γρασίδι της να μεγαλώνει - ακόμα και σε τοπικό επίπεδο στο περιθώριο». ³¹

²⁹ ό.π., 50.

³⁰ ό.π.

³¹ Ο Deleuze προτείνει ένα ριζωματικό (rhizomatic) μοντέλο που αποφεύγει τις ουσίες, τις ενότητες και τη δυαδική λογική, και αναζητά τις πολλαπλότητες, τις πληθυντικότητες και το γίνεσθαι. Το ριζωμα αφηγά την ίδια την ιδέα ενός μοντέλου: είναι μια ατελείωτη, τυχαία πολλαπλότητα των συνδέσεων, η οποία δεν κυριαρχείται από ένα ενιαίο κέντρο ή τόπο, αλλά είναι αποκεντρωμένη και πληθυντική. Απορρίπτει τις δυαδικές διαιρέσεις και ιεραρχίες, και δεν διακυβερνάται από μια εκτυλισσόμενη, διαλεκτική λογική. Έτσι ανακρίνει τις αφαιρέσεις που κυβερνούν τη σκέψη, που αποτελούν τη βάση των διαφόρων λόγων της γνώσης και ορθολογισμού. Η ριζωματική σκέψη είναι η

Η μεγάλη σημασία που απέκτησαν τα φυτά είχε σαν αποτέλεσμα σταδιακά να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής επιστήμης. Ήδη, έναν αιώνα περίπου μετά τη συγγραφή του έργου «Οιδίπους επί Κολωνό», ο μαθητής του Αριστοτέλη, Θεόφραστος, στον οποίο ο δάσκαλος του δώρισε τη βιβλιοθήκη του και του εμπιστεύτηκε τη διεύθυνση της περιπατητικής σχολής, συνέγραψε δυο πραγματείες, την *Περί φυτών Ιστορία* και την *Περί φυτών Αίτια*. Το πρώτο ασχολείται με την περιγραφή διαφόρων φυτών ενώ το δεύτερο πραγματεύεται τη σχέση των φυτών με το περιβάλλον.³²

Ο Θεόφραστος έθεσε τις βάσεις για την επιστήμη των φυτών και τον 18^ο αιώνα ο Κάρολος Λινναίος (Carl von Linné, 1707 - 1778) ένας Σουηδός βοτανολόγος, ιατρός και ζωολόγος, έβαλε τα θεμέλια της διωνυμικής ονοματολογίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ εκείνη την εποχή οι Σουηδοί δεν είχαν επίσημα επώνυμα, ο ίδιος διάλεξε να λάβει το επώνυμο Λινναίος από μια φλαμουριά (στα σουηδικά 'Linn') που υπήρχε κοντά στο πατρικό του σπίτι. Το 1735 εισήγαγε μια μεγάλη καινοτομία τη χρήση της διωνυμικής ονοματολογίας με το έργο του *Systema Naturae*. Κάθε είδος φυτού απέκτησε ένα λατινικό όνομα που αποτελείται από δύο λέξεις που γράφονται με πλάγια γραφή ή είναι υπογραμμισμένες. Η πρώτη λέξη δηλώνει το όνομα του γένους, και γράφεται πάντα με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα, ενώ η δεύτερη αποτελούσε το ειδικό επίθετο που γράφεται με πεζά γράμματα. Για τον καθορισμό του είδους είναι απαραίτητη η αναφορά όλου του διωνύμου. Ένα από τα σημαντικότερα έργα του ήταν το *Species Plantarum* (1753), που αποτέλεσε θεμέλιο λίθο της σύγχρονης ονοματολογίας των φυτών. Την ίδια χρονιά του δόθηκε ο τίτλος του "ιπότη του πολικού αστερά", που δόθηκε για πρώτη φορά σε άνδρα των επιστημών.

σκέψη που αγηγά την εξουσία, αρνείται να περιορίζεται από αυτήν – η ριζωματική “δεν θα αφήσει σε κανέναν, σε οποιαδήποτε δύναμη, να “θέσει” ερωτήσεις ή να “ορίσει” προβλήματα”: Deleuze & Guattari 1988.

³² Ριζοπούλου 2004, 50.

Τα μνημεία και η κατασκευή της ταυτότητας

Η ταυτότητα ως έννοια και ως προσδιοριστικό στοιχείο είναι μια σύγχρονη συμβατική και συμβολική κατασκευή. Τη σημερινή εποχή η εννοιολόγηση της ταυτότητας ως πεδίο έντονων ακαδημαϊκών συζητήσεων αποτελεί μια διαδικασία σύνθετη και πολύπλευρη, η οποία δεν εδραιώνεται μια για πάντα αλλά υπόκειται σε διαρκή εξέλιξη και αναδιαπραγμάτευση.³³ Δομικό στοιχείο της ταυτότητας αποτελεί η παρουσία του «Άλλου». Πρόκειται για μια διαδικασία συγκρότησης του «εμείς» ή του «εγώ» σε αντιδιαστολή με τους «Άλλους».³⁴ Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η επίδραση του μεταμοντερνισμού και οι συζητήσεις για την πολυπολιτισμικότητα, έφερε στο φως έννοιες όπως η φυλή, η τάξη, η εθνικότητα, το φύλο, η σεξουαλικότητα, η ιθαγένεια και άλλες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για να διερευνηθεί η ταυτότητα.

Η εθνική ταυτότητα είναι ένα κοινωνικό κατασκευάσμα με κοινωνικό-ιστορικές διαστάσεις και έντονο συμβολισμό. Στηρίζεται στις αναπαραστάσεις που έχει η κάθε εθνική ομάδα για τον εαυτό της και τους διαφόρους εθνικούς Άλλους ενώ αναφέρεται σε ένα κοινό γεωγραφικό-ιστορικό χώρο, σε κοινές προγονικές παραδόσεις και ιστορικές μνήμες, σε έναν κοινό πολιτισμό, σε μνημεία του παρελθόντος, σε κοινές υποχρεώσεις και δικαιώματα στην κοινή καταγωγή προκειμένου να νομιμοποιηθεί η σύσταση της ομάδας σε μια ανεξάρτητη πολιτική ενότητα.³⁵

Από το 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα τα υλικά κατάλοιπα της αρχαιότητας, όπως τα μνημεία και τα κινητά ευρήματα (τέχνηρα), απέκτησαν μια σημαντική θέση στην κατασκευή, την παραγωγή αλλά και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας, του εθνικού φαντασιακού.³⁶ Πριν εξετάσουμε τη συμβολή των μνημείων στην κατασκευή

³³ Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997, 14-16.

³⁴ ό.π.

³⁵ ό.π.

³⁶ Χαμηλάκης 2007, 321.

της ταυτότητας αξίζει να ασχοληθούμε εν συντομία με δυο βασικά ερωτήματα: Τι θεωρείται μνημείο σήμερα; Πως αντιλαμβανόμαστε ένα μνημείο τη σύγχρονη εποχή; Ακούγοντας τη λέξη μνημείο συνήθως έρχονται στο μυαλό οικοδομήματα καθώς και πάσης φύσεως αντικείμενα τέχνης ή λόγου, που έχουν διασωθεί από την αρχαιότητα ως σήμερα, συμπεριλαμβανομένων όλων των ενδιάμεσων ιστορικών περιόδων. Κατά την UNESCO όμως, ο όρος είναι αρκετά ευρύτερος. Ως μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς θεωρείται μια διακριτή θέση ή τόπος, όπως δάσος, λίμνη, όρος, έρημος, μνημείο, κτήριο, κήπος, σύμπλεγμα ή πόλη που πληρεί τα πολιτιστικά και φυσικά κριτήρια που ο οργανισμός έχει θέσει.

Πλέον τα μνημεία πέρα από το ότι αποτελούν αντικείμενα επιστημονικής γνώσης, μέσω της αρχαιολογίας, της ιστορίας και την αρχιτεκτονικής, λειτουργούν σε ένα δεύτερο επίπεδο ως δυναμικά πεδία που μετέχουν στο πολιτισμικό τοπίο και σχετίζονται με εμπειρίες, αξίες και μνήμες.³⁷ Τα μνημεία ως υλικά κατάλοιπα ανθεκτικά στο χρόνο θεωρείται ότι ενσαρκώνουν και διατηρούν μνήμες ανά τους αιώνες ενώ αντιμετωπίστηκαν ως φορείς μόνιμων και σταθερών αξιών που παραμένουν αλώβητες στο χρόνο και στο χώρο.³⁸ Τους τελευταίους αιώνες, ωστόσο, στο πεδίο σπουδών του υλικού πολιτισμού τα μνημεία προσεγγίζονται ως προϊόντα ανθρώπινης δράσης, τα οποία με τη σειρά τους προσδιορίζουν τη δράση αυτή. Η αντίληψη αυτή έχει μετατοπίσει το ενδιαφέρον από το πώς φαίνονται τα μνημεία στο τρόπο με τον οποίο λειτουργούν στο ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι και πως δρουν στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.³⁹ Κατά τη Γιαλούρη, τα μνημεία είναι τόποι μνήμης και «βιώνονται» αποτελώντας κομμάτι όχι του μακρινού παρελθόντος αλλά του παρόντος, προβάλλοντας ένα συνεχή διάλογο μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος.⁴⁰ Έτσι, η ιδιαίτερη σημασία που απέκτησαν τα μνημεία επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την κατασκευή της ταυτότητας.

Τα μνημεία, τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι θα μπορούσαν κατά τον Foucault να αντιμετωπιστούν ως ετεροτοπίες, δηλαδή ως τόποι στους οποίους είναι συγκεντρωμένα αντικείμενα τέχνης από όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές,

³⁷ Γιαλούρη 2010, 350.

³⁸ ό.π., 354 και 357.

³⁹ ό.π., 362-365.

⁴⁰ ό.π., 376.

που με αυτόν τον τρόπο μπορούν να προστατευθούν από τον αφανισμό.⁴¹ Αυτό που ορίζει μια ετεροτοπία και την καθιστά ιδιαίτερη είναι η μορφή της, η λειτουργία της, η σημασία και η αξία της όπως αυτά διαμορφώνονται από λόγους και θεσμούς. Κατά την Λεοντή, η Ελλάδα από μόνη της συνιστά μια ετεροτοπία.⁴² Σε αυτό το συμπέρασμα λογικά οδηγούμαστε αν σκεφτούμε τα άφθονα αρχιτεκτονικά και γλυπτικά μνημεία, τα οποία εντοπίζονται διάσπαρτα σε όλη την επικράτεια της, προσελκύοντας εκατομμύρια επισκέπτες κάθε χρόνο. Τα θαυμαστά επιτεύγματα της ελληνικής αρχαιότητας διαθέτουν ισχυρά νοήματα και μυστηριώδεις δυνάμεις, κατά τον Χαμηλάκη.⁴³ Η Αθήνα, με σήμα κατατεθέν την Ακρόπολη, είναι ο κατεξοχήν προορισμός για όσους επιθυμούν να συναντήσουν κάτι από την ιερότητα, την αρμονία, την ομορφιά και το μεγαλείο των μνημείων της κλασικής περιόδου, κι εκεί να βρουν τις ένδοξες ρίζες του δυτικού πολιτισμού.⁴⁴

Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στην Ελλάδα δεν κινήθηκε στην κατεύθυνση της ρήξης με το παρελθόν αλλά αντιθέτως στηρίχθηκε στο παρελθόν και τα υλικά κατάλοιπα του, ενσωματώνοντας τα σε μια ολοκληρωμένη εθνική αφήγηση. Τα μνημεία αντιμετωπίστηκαν ως λαμπρά επιτεύγματα των προγόνων και απέκτησαν μια ιερότητα. Για το λόγο αυτό, δηλαδή τη διατήρηση της ιερότητας τους, επιδιώχθηκε η διατήρηση της καθαρότητας τους με την εξάλειψη κάθε υλικού ίχνους που θεωρήθηκε ότι τα μολύνει. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο, όπως θα δούμε παρακάτω πιο αναλυτικά, ότι για να πραγματοποιηθεί η ανασκαφή στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών ισοπεδώθηκε μια ολόκληρη συνοικία και πολλοί άνθρωποι αναγκάστηκαν να χάσουν τα σπίτια τους, προς «όφελος» του έθνους. Τα μνημεία λοιπόν εξελίχθηκαν σε σημαντικό συμβολικό κεφάλαιο του σύγχρονου ελληνικού κράτους, ενώ παράλληλα υποκείμενο σε συνεχή διαπραγμάτευση και διαφιλονίκηση από πολλές ομάδες και κοινωνικούς δρώντες.⁴⁵ Έτσι, λοιπόν μέσα από τα μνημεία επιχειρήθηκε με τη βοήθεια της αρχαιολογίας και της ιστορίας να συλλεχθούν τα διασκορπισμένα σπαράγματα του

⁴¹ Foucault 2007, 46-49: Τέταρτη αρχή.

⁴² Λεοντή 1998, 87-88.

⁴³ Χαμηλάκης 2007, 321.

⁴⁴ ό.π., 319.

⁴⁵ ό.π., 321.

παρελθόντος, να επανασυνδεθούν, με αποτέλεσμα να αποκατασταθεί και να ανακατασκευαστεί μια εθνική μνήμη.⁴⁶

Από την άλλη, η Ελλάδα και κυρίως η Αθήνα, το λίκνο του κλασικού πολιτισμού, είναι ένας τόπος γεμάτος ερείπια που στη φαντασία των δυτικών κοινωνιών αποτελεί τη γενέτειρα του πολιτισμού τους. Πρόκειται για ένα τόπο που ενώ βρίσκεται πολύ μακριά, η επίσκεψη του, συνιστά ένα είδος επιστροφής στην πατρίδα, επιστροφής στη ρίζα.⁴⁷ Ο επισκέπτης αντιλαμβάνονται τα ελληνικά μνημεία ως την ταυτότητα της χώρας μας αλλά και ως απαρχή της δικής του ταυτότητας. Η Αρχαία Αγορά αλλά κυρίως η Ακρόπολη, το απαύγασμα της κλασικής αρχιτεκτονικής, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Η σημασία που απέδωσαν οι δυτικοί στα μνημεία της κλασικής κυρίως αρχαιότητας για την κατασκευή της δικής τους ταυτότητας φαίνεται και από το γεγονός ότι οι αρχαιολογικοί θησαυροί της χώρας έτυχαν συστηματικής μελέτης και ανάδειξης από πολυάριθμες ξένες αρχαιολογικές σχολές που δραστηριοποιούνται σε μόνιμη βάση στην Ελλάδα. Επιπλέον, η Δύση έχει φροντίσει να λειτουργήσει δραστικά και στον τομέα της οικειοποίησης μνημείων της αρχαίας Ελλάδας για δική της χρήση με σκοπό να εμπλουτίσει τις συλλογές των αντικειμένων τέχνης και την αισθητική της παιδεία, να διευρύνει τις ιστορικές της γνώσεις, να αυξήσει τους εθνικούς θησαυρούς και να κατασκευάσει τη ταυτότητα με την ανύψωση του διεθνούς γοήτρου της.⁴⁸ Όπως παρατηρεί η Λεοντή, τα μνημεία της Ελλάδας έχουν αποκτήσει θέση εκθέματος για να καλύψουν την ανάγκη των ταξιδιωτών που αναζητούν μια απόδειξη της διακεκριμένης καταγωγής τους ή της γλυκύτητας και της φωτεινότητας του μεσογειακού τοπίου.⁴⁹ Από την άλλη παρουσιάζοντας τα απομεινάρια του ιστορικού της παρελθόντος η Ελλάδα προβάλλει τον πολιτισμό των ερειπίων ως την πιο αναγνωρισμένη σύγχρονη υπογραφή της, την πιο χαρακτηριστική ταυτότητά της.⁵⁰

⁴⁶ ό.π., 324-327.

⁴⁷ Λεοντή 1998, 92

⁴⁸ ό.π., 110-111.

⁴⁹ ό.π., 121-122.

⁵⁰ ό.π.

Ο κήπος ως μνημείο

Ενα από τα πιο χαρακτηριστικά μνημεία της Ελλάδας είναι η Αρχαία Αγορά των Αθηνών, η οποία ανασκάφτηκε από την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή. Ο τρόπος με τον οποίο οι Αμερικάνοι εξασφάλισαν την άδεια για την ανασκαφή του χώρου παρουσιάζει ενδιαφέρον.⁵¹ Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 η Αμερικανική σχολή προχώρησε σε μια σειρά διαπραγματεύσεων με την τότε ελληνική κυβέρνηση με σκοπό να εξασφαλίσει την ανασκαφή του χώρου με όσο το δυνατόν πιο ευνοϊκούς προς αυτήν όρους. Ως ξεκάθαρο μέσο πίεσης χρησιμοποιήθηκαν τα αμερικανικά δάνεια προς την Ελλάδα σε μια περίοδο μάλιστα που η χώρα προσπαθούσε να κλείσει τις αναρίθμητες πληγές της από τη Μικρασιατική καταστροφή. Παρά τις σφοδρές αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας η ελληνική κυβέρνηση ικανοποίησε όλα τα αιτήματα της σχολής, ψηφίζοντας ένα νόμο, ο οποίος ήταν εξαιρετικά δυσμενής για τους κατοίκους της περιοχής και είχε σαν αποτέλεσμα να καταστραφούν 366 κατοικίες. Η άνευ όρων παράδοση του αρχαιολογικού χώρου στους Αμερικάνους με την καταστροφή μιας ολόκληρης γειτονιάς δικαιολογήθηκε από την κυβέρνηση με το επιχείρημα της τεράστιας σπουδαιότητας του αρχαιολογικού χώρου για το έθνος και τη δυνατότητα της σχολής να πραγματοποιήσει το δύσκολο εγχείρημα και όχι με βάση διπλωματικές και οικονομικές σκοπιμότητες.⁵²

Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, κι ενώ οι ανασκαφές είχαν προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό, αποφάσισε την αποκατάσταση του αρχαίου χαρακτήρα του κλασικού χώρου με την ανακατασκευή της στοάς του Αττάλου και την δένδροφύτευση του αρχαιολογικού χώρου. Στα εγκαίνια της δένδροφύτευσης και των εργασιών διαμόρφωσης του χώρου, τα οποία τελέστηκαν με μεγάλη επισημότητα, παρευρέθηκαν το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας, μέλη της κυβέρνησης,

⁵¹ Χαμηλάκης 2007, 138-139.

⁵² ό.π., 139.

πρέσβεις, μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου, Έφοροι των Αρχαιοτήτων, Διευθυντές ξένων αρχαιολογικών σχολών και πολλά ακόμα επίσημα και σημαντικά πρόσωπα. Ο τύπος της εποχής υποδέχτηκε με ενθουσιασμό το γεγονός τονίζοντας τη σπουδαιότητα του. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Έθνος* αναφέρεται ότι «Θέλουν [...] να ξανακτίσουν την τριώροφον αυτή στοά οι Αμερικάνοι. Θέλουν όταν τελειώσει ο πρώτος κύκλος των ερευνών [...] ένα χώρο Ιστορίας μα και συνάμα ζωής συνειδητής, συγυρισμένης, ώστε ο επισκέπτης να μη βλέπει μόνον, αλλά να μετέχει ψυχικώς στα όσα του προσφέρονται».⁵³ Η ίδια εφημερίδα που χαρακτηρίζει «συνεχής και συνειδητή» την εργασία της Αμερικανικής Σχολής, τονίζει ότι τα σχέδια για τη δενδροφύτευση «θα δώσουν στο τοπίο μια δραματικότερη και πλέον υποβλητικότερη μορφή», ενώ σχολιάζει ότι «τώρα οι νεώτερες γενεές θα μπορούν και πάλιν να περπατούν το δειλινό στην οδό των Παναθηναίων».⁵⁴ Το σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας *Η Καθημερινή* ολοκληρώνεται με την εξής πρόταση «γνωστή κυρία των Αθηνών προσέφερεν ένα ποσόν με την πρότασιν όπως οι Αθηναίοι αναλάβουν την δεντροφύτευσιν του άλσους εις αναγνώρισιν των όσων οι Αμερικανοί δαπανούν δια των εξωραϊσμόν της πόλεως».⁵⁵ Η εφημερίδα *Εμπρός* αναφέρει ότι η δαπάνη του συνόλου των εργασιών ανέρχεται σε 1.000.000 δολάρια.⁵⁶

Οι υπεύθυνοι αρχαιολόγοι έθεσαν ως στόχο τη χρήση ενδημικών φυτών της αρχαίας Αθήνας με σκοπό να δημιουργήσουν ένα κήπο που θα απέδιδε πειστικά τη χλωρίδα του αρχαίου αττικού τοπίου. Με αυτόν τον τρόπο δημιούργησαν μια ετεροτοπία μέσα σε μια ετεροτοπία.⁵⁷ Έτσι ο κήπος έγινε μια ετεροτοπία μέσα στην ετεροτοπία του αρχαιολογικού χώρου της Αγοράς. Ο κήπος της Αρχαίας Αγοράς εξελίχθηκε και αναπτύχθηκε μέσα στα χρόνια ως ετεροτοπία, ως ένα ξεχωριστό μνημείο μέσα σε ένα μνημείο, την Αρχαία Αγορά της Αθήνας. Άλλωστε, οι ενημερωτικές πινακίδες στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου ενημερώνουν και προϊδεάζουν μέχρι σήμερα τον επισκέπτη ότι εκτός από τα «πέτρινα» μνημεία θα

⁵³ Εφημερίδα *Έθνος*, Δευτέρα 4 Ιανουαρίου 1954, σελ. 5.

⁵⁴ Εφημερίδα *Έθνος*, Δευτέρα 4 Ιανουαρίου 1954, σελ. 5.

⁵⁵ Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, Τρίτη 5 Ιανουαρίου 1954, εξώφυλλο.

⁵⁶ Εφημερίδα *Εμπρός*, Κυριακή 8 Ιανουαρίου 1954, σελ. 6.

⁵⁷ Κάτι αντίστοιχο όπως τονίζει η Λεοντή συνέβη και στον Ιερό βράχο της Ακρόπολης με τη δημιουργία του παλιού αρχαιολογικού μουσείου: Λεοντή 1998, 107.

αντικρύσει και έναν «αρχαίο» κήπο, ο οποίος υποτίθεται πως αποδίδει πειστικά τη γλωρίδα της Αρχαίας Αθήνας.

Οι Αμερικάνοι έμειναν πιστοί στο αρχικό πλάνο φυτεύοντας μόνο είδη δένδρων και φυτών τα οποία με βάση τις αρχαιολογικές μαρτυρίες υπήρχαν στη γλωρίδα της αρχαίας Αθήνας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών της ύπαρξης του κήπου μέχρι τις μέρες μας, είτε με παρέμβαση της ίδιας της φύσης (μεταφορά σπόρων από πουλιά ή τον αέρα), είτε με παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα (κηπουροί και αρχαιολογική υπηρεσία) ο αρχικός αυτός σχεδιασμός άλλαξε και σήμερα μπορεί να συναντήσει κανείς στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών είδη φυτών και δένδρων που έφτασαν στην Ελλάδα μετά το 18^ο και 19^ο αιώνα από περιοχές όπως η Αμερική και η Ασία. Έτσι, ο επισκέπτης, πάρα τις αρχικές προσδοκίες που του δημιουργεί η ενημερωτική πινακίδα, εισπράττει μια λανθασμένη εικόνα για το πώς ήταν ο αρχαίος κήπος. Έχοντας λοιπόν στο νου μας όσα προαναφέρθηκαν για την κατασκευή της ταυτότητας θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι ο κήπος της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μνημείου που χρησιμοποιείται για να κατασκευάσει ταυτότητες, οι οποίες ωστόσο είναι τεχνητές και όχι πραγματικές. Ο επισκέπτης παρασυρμένος ίσως από τις αρχικές προσδοκίες, αν δεν έχει εξειδικευμένες γνώσεις πάνω στη γεωπονία, αποκτά εσφαλμένη εντύπωση για τον αρχαίο κήπο, αλλά και για την εικόνα της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών που απείχε πολύ από την εικόνα ενός κατάφυτου κήπου. Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο και στο τι θεωρεί και αντιλαμβάνεται ως κομμάτι της ταυτότητάς του.

Η ιστορία του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών και του κήπου της αντικατοπτρίζει, αυτό που ο Χαμηλάκης αναφέρει ως παράδοξο της ελληνικής περίπτωσης, ότι δηλαδή τα κλασικά μνημεία έχουν ταυτόχρονα εθνική και παγκόσμια σημασία, τουλάχιστον για το δυτικό κόσμο.⁵⁸ Τα μνημεία αυτά κατέληξαν να αποτελούν και να χρησιμοποιούνται (από το εσωτερικό αλλά και το εξωτερικό της χώρας) ως μια πηγή ατέρμονων εντάσεων και πολιτικό-οικονομικών διεκδικήσεων. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι ο τύπος της εποχής χαρακτηρίζει τη δημιουργία του κήπου ως ανάμνηση της ευεργεσίας των Αμερικάνων προς τη χώρα μας. Η περίπτωση της Αρχαίας Αγοράς από τη μια συμβάλει στη δημιουργία του εθνικού φαντασιακού αλλά

⁵⁸ Χαμηλάκης 2007, 319.

με τη βοήθεια και μέσα από τα μάτια του Άλλου (Αμερικανική σχολή). Από την άλλη, στο πλαίσιο της σημασίας που απέκτησαν οι αρχαιολογικοί χώροι της Ελλάδας για το δυτικό κόσμο, η δειροφύτευση των Αμερικάνων στην Αρχαία Αγορά ως αποτέλεσμα μπορεί να προσεγγιστεί πολύ περισσότερο υπό το πρίσμα της κατασκευής μιας δικής τους ταυτότητας και της αναζήτησης της ρίζας τους ως νεοσύστατο έθνος.

Περί παρεμβάσεων

Εξετάζοντας όλα τα παραπάνω θέματα για τους κήπους και την κατασκευή της ταυτότητας μέσα από τα μνημεία, προκύπτει το ζήτημα της παρέμβασης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος παρεμβαίνει στη φύση αλλά και στα μνημεία για να αλλάξει κάποια πράγματα και να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους σκοπούς.

Η παρέμβαση του ανθρώπου και η διαχείριση του περιβάλλοντος από μέρους του είναι καταλυτικός παράγοντας στις αλλαγές που επέφερε η πολιτισμική εξέλιξη στη φύση. Διάφοροι μελετητές προσπαθώντας να προσεγγίσουν το ζήτημα της ανθρώπινης παρέμβασης στη φύση ασχολήθηκαν με το θέμα της κηπουρικής ως ανθρώπινης δραστηριότητας και συγκεκριμένα με τη διαδικασία του ξεχορταριάσματος. Ο Thoreau αντιμετωπίζει την ανθρώπινη καλλιέργεια της φύσης εν μέρει ως εχθρική δραστηριότητα.⁵⁹ Αναρωτιέται με ποιο δικαίωμα ξερίζωσε τα αγριόχορτα και φύτευσε οργανωμένη καλλιέργεια φασολιών; Πραγματεύεται θέματα όπως: τι μπορεί να θεωρηθεί σωστή και τι βίαιη παρέμβαση; Η, αν υποθέσουμε ότι κάθε παρέμβαση ενέχει ένα βαθμό βίας, ποια πράξη μπορεί να θεωρηθεί ηθικά δικαιολογημένη και ποια μεμπτή; Στα ερωτήματα αυτά ο Thoreau προτείνει μια λύση που στηρίζεται στο να εκλάβουμε τη γη ως ενιαία πλάση. Στη δική του λογική όλη η γη είναι καλλιεργήσιμη και αποτελεί ένα κήπο. Προτείνει, λοιπόν, από τη μια να καλλιεργήσουμε τη γη, καθώς καλύπτει σημαντικό μέρος των ανθρώπινων αναγκών και από την άλλη να σεβόμαστε τις ανάγκες των άλλων οργανισμών. Το αποτέλεσμα βέβαια είναι ασαφές καθώς παραμένει αδιευκρίνιστο το τι πρέπει να κάνει ο κηπουρός σχετικά με τα ζιζάνια καθώς αν τα αφήσει να μεγαλώσουν θα καταστρέψουν πιθανόν τη σοδειά.⁶⁰

Την ασάφεια του Thoreau τονίζει ο Pollan ζητώντας μας να αναρωτηθούμε τι είναι τελικά το ξεχορτάρισμα.⁶¹ Ο Pollan αντιστρέφει του όρους και υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη καλλιέργεια συμβάλει στη διάσωση του κόσμου. Το ξεχορτάρισμα είναι

⁵⁹ Ζήκα 2010.

⁶⁰ό.π., 2.

⁶¹ό.π.

μια «διαδικασία μέσω της οποίας κάνουμε πληροφορημένες επιλογές όσον αφορά τη φύση, διακρίνουμε ανάμεσα στο καλό και το κακό, θέτουμε το μυαλό μας και τον ιδρώτα μας στην υπηρεσία της γης. Ξεχορταριάζω σημαίνει φέρνω τον πολιτισμό στη φύση, και για αυτό όταν ξεχορταριάζουμε, λέμε ότι καλλιεργούμε το έδαφος» Αναδεικνύει, δηλαδή, το ξεχορτάρισμα ως την ουσία της καλλιέργειας και όχι ως μία κουραστική και ανούσια διαδικασία. Αν κάποιος αδιαφορήσει και εγκαταλείψει τη γη θα φέρει πίσω τη φύση.⁶² Ο Pollan, προασπίζεται μια κουλτούρα του κήπου σε σχέση με μια καλύτερη ποιότητα ζωής και διατροφής.⁶³

Η παρέμβαση του ανθρώπου στα μνημεία όπως είδαμε παραπάνω σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με το ζήτημα της κατασκευής της ταυτότητας. Η τάση που κυριαρχεί σήμερα στην αρχαιολογία, στην ιστορία αλλά και στις συναφείς επιστήμες είναι ότι μελετάμε το παρελθόν μας για να καταλάβουμε ποιοι είμαστε σήμερα. Έτσι, τα μνημεία ως απτά υλικά κατάλοιπα αυτού του παρελθόντος διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή. Ωστόσο, πάλι εγείρονται ερωτήματα για την παρέμβαση του ανθρώπου στα μνημεία, τους σκοπούς αυτής της παρέμβασης και μέχρι ποιο βαθμό αυτή αλλοιώνει ή όχι ένα μνημείο. Η περίπτωση του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών είναι χαρακτηριστική. Το δημοσίευμα της εφημερίδας *Έθνος*⁶⁴ μας θυμίζει την περίπτωση του τυφλού Οιδίποδα στο έργο του Σοφοκλή «Οιδίπους επί Κολωνό», ο οποίος βλέπει τη φύση μέσα από τα μάτια ενός Άλλου (Αντιγόνη).⁶⁵ Κατά τον ίδιο τρόπο και ο επισκέπτης καλείται να βιώσει την ιστορία μέσα από τα μάτια ενός Άλλου (Αμερικανική Σχολή). Βέβαια, αυτό που ο Άλλος παρουσιάζει ως «σωστή» εικόνα ενός μνημείου επηρεάζει, είτε ακούσια είτε εκούσια, την αντίληψη για την ταυτότητα. Μπορεί δηλαδή να οδηγήσει τον άνθρωπο να κατασκευάσει μια πλασματική ταυτότητα, που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Μπορεί με έμμεσο και υποσυνείδητο τρόπο να καθορίσει το ποιο νομίζουμε ότι είμαστε με βάση αυτά που ο Άλλος θέλει να προβάλλει.

⁶²ό.π.

⁶³ό.π., 3.

⁶⁴ Παρούσα εργασία σελ. 20-21, υποσ. 54.

⁶⁵ Παρούσα εργασία σελ. 13-14.

Ο κήπος ως παρέμβαση και παράβαση - το έργο

«Μη μόνον όσα βλέπετε πιστεύετε.

Των ποιητών το βλέμμα είν' οξύτερον.

Οικείος κήπος είν' η φύσις δι' αυτούς.»

[Κωνσταντίνος Καβάφης, «Αλληλουγία κατά τον Βωδελάιρον», Κρυμμένα ποιήματα 1882-1923]

Φτάνοντας λοιπόν με το πλοίο του Foucault στον κήπο του προορισμού μου – που δεν είναι άλλος από τον κήπο της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας - και προς αναζήτηση των θησαυρών του, με περίμενε μια έκπληξη.

Η ενημερωτική πινακίδα στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, όπως και το μικρό βιβλιαράκι με τίτλο *Garden Lore of Ancient Athens* που διατίθεται στο πωλητήριο, με πληροφόρησε πως ο χώρος στη αρχαιότητα δεν παρουσίαζε την όψη κατάφυτου κήπου. Η δεντροφύτευση, που όπως προαναφέρθηκε, έγινε από την Αμερικάνικη Σχολή Κλασικών Σπουδών, «με ενδημικά φυτά της Ελλάδας που υπήρχαν και στην αρχαιότητα» μου δημιούργησε την προσδοκία ότι θα αντικρύσω έναν κήπο, ο οποίος θα απέδιδε πειστικά τη χλωρίδα της Αρχαίας Αθήνας.

Ένα ψηλό δέντρο με πράσινα φύλλα και μοβ ανθάκια μου τράβηξε την προσοχή. Πλησιάζοντας από περιέργεια να μάθω την ονομασία του διαπίστωνα ότι το συγκεκριμένο, δεν διέθετε πληροφοριακή πινακίδα στη βάση του κορμού του, όπως συνέβαινε με τα περισσότερα δένδρα του κήπου. Κάποια από τα φυτά, λοιπόν, του κήπου είχαν πινακίδες ενώ κάποια άλλα όχι. Σύντομα διαπίστωνα ότι τα φυτά που διέθεταν αυτή την πινακίδα ήταν μόνο, τα ενδημικά φυτά της Ελλάδας. Τα υπόλοιπα δεν είχαν όνομα. Ο προβληματισμός που γεννήθηκε στο μυαλό μου ήταν, ότι αν κάποιος δεν έχει όνομα είναι σαν να μην υπάρχει.

Μέρες μετά επέστρεψα στον κήπο με ένα γεωπόνο που διέθετε τις γνώσεις ώστε να ταυτοποιήσουμε τα φυτά ως προς το όνομα και ως προς την καταγωγής τους. Κατασκεύασα τσιμεντένιες πλάκες, πανομοιότυπες με τις ήδη υπάρχουσες του κήπου,

με πάνω χαραγμένα τα ονόματα των φυτών, που δεν ήταν ενδημικά ελληνικά φυτά και δεν υπήρχαν στην αρχαιότητα αλλά εισήχθησαν στην Ελλάδα αιώνες μετά. Σε λίγο καιρό μετέφερα στον κήπο τις πλάκες και τις τοποθέτησα στα μεταναστευτικά αυτά φυτά, δίδοντας τους την ταυτότητα που τους έλειπε. Έτσι, λοιπόν, το δέντρο που μου τράβηξε την προσοχή είχε πλέον το όνομα του:

Ailanthus altissima

Tree of heaven

Βρωμοκαρυδιά

Επιπλέον έστειλα μια επιστολή στον διευθυντή της Αμερικάνικης Σχολής ζητώντας να μου εκθέσει τη θέση του σχετικά με το ζήτημα αυτό ενώ παράλληλα έκανα κάποιες διορθώσεις και παρεμβάσεις στο βιβλίο *Garden Lore of Ancient Athens*. Τέλος, το έργο ολοκληρώθηκε με την επιλογή και έκθεση κάποιων φωτογραφιών από το αρχείο της Αμερικάνικης Σχολής Κλασικών Σπουδών που δείχνουν τον εθνικό ζήλο για την δεντροφύτευση της Αρχαίας Αγοράς

Πίνακας Εικόνων

Εικόνα 1 : Νατάσα Μπιζιά, Σχέδιο φύτευσης, άποψη εγκατάστασης, ΑΣΚΤ 2014

Εικόνα 2 : Νατάσα Μπιζιά, Σχέδιο φύτευσης, άποψη εγκατάστασης, ΑΣΚΤ 2014

Εικόνα 3 : Οι βασιλείς Φρειδερίκη και Παύλος στα εγκαίνια της δεντροφύτευσης της Αρχαίας Αγοράς. (πηγή www.agathe.gr)

Εικόνα 4 : Προσκοπίνα φυτεύει δέντρο στην Αρχαία Αγορά (πηγή www.agathe.gr)

Εικόνα 5 : Άποψη της Αρχαίας Αγοράς με μη αυτοφυές φυτό.

Εικόνα 6 : Παρέμβαση και τοποθέτηση πλάκας με πινακίδα, με την ονομασία μη ενδημικού φυτού στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας.

Βιβλιογραφία

- ΓΙΑΛΟΥΡΗ 2010: Γιαλούρη Ε., «Η δυναμική των μνημείων: Αναζητήσεις στο πεδίο της μνήμης και της λήθης», στο Γιαννακόπουλος Κ. – Γιαννιτσιώτης Γ., *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού*, Αθήνα 2010, 349-380
- ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ 2004 : Ριζοπούλου Σ., «Ο,τι δεν βλέπει ο Οιδίποδας όταν φτάνει στον Κολώνο. Τα φυτά ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς», *BIO* 11 (2004), 48-50
- ZHKA 2005: Ζήκα Φ., «Κήποι [2]», *Cogito* 02 (Ιανουάριος 2005), 72-73
- ZHKA 2007: Ζήκα Φ., «Μια φιλοσοφία των κήπων του David Cooper», *Cogito* 06 (Μάιος 2007), 100-101
- ZHKA 2010: Ζήκα Φ., «Ξεχορτάρισμα: βία ή καλλιέργεια;», *Κατάλογος UtopiaProject 2006-11*, ΑΣΚΤ & Ινστιτούτο Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης 2011, Οκτώβριος 2010, 155-157, 413-416
- ZHKA 2011: Ζήκα Φ., «Μεταμορφώσεις της Αρκαδίας», στο *Κατάλογος της Ομάδας Φιλοπάππου Καταγραφές 2001-2011*, Εκδόσεις Ευρασία 2011, 78-85
- ZHKA 2012: Ζήκα Φ., «Συνάντηση αρχιτεκτονικής και φιλοσοφίας στον κήπο», στο Κωνσταντόπουλος Η. (επιμ.), *Η σημασία της φιλοσοφίας στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση*, Πρακτικά Συνεδρίου, Πάτρα 9-11 Οκτωβρίου 2009, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών. Πανεπιστήμιο Πατρών, Αθήνα 2012, 410-421
- ΛΕΟΝΤΗ 1998: Λεοντή Α., *Τοπογραφίες του ελληνισμού*, Αθήνα 1998
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ & ΔΡΑΓΩΝΑ 1997: Φραγκουδάκη Α. - Δραγώνα Θ. (επιμ.), *Τι είναι η πατρίδα μας: Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Αθήνα 1997
- Χαμηλάκης 2007: Χαμηλάκης Γ., *Το Έθνος και τα Ερείπια του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Αθήνα 2007

Deleuze &

Guattari 1988: Deleuze G. - Guattari F., *A Thousand Plateaus: chizophrenia*, London 1988

COOPER 2006: Cooper D., *A philosophy of Gardens*, Οξφόρδη 2006

FOUCAULT 2007: Foucault M., «Des espacesautres (1967); Heterotopies», *Architecture /Mouvement/Continuite*, 5/1984. Ελληνική μετάφραση στον κατάλογο της Thessaloniki Biennale of Contemporary Art, 2007

WITTGENSTEIN 1977: Wittgenstein L., *Φιλοσοφικές έννοιες*, Αθήνα 1977